

dr hab. Robert Bońkowski, prof. UŚ
Uniwersytet Śląski
Instytut Językoznawstwa
robert.bonkowski@us.edu.pl

Katowice, 24.07.2021

Recenzja

rozprawy doktorskiej

mgr. Piotra Mirochy nt.

Pojęcie Europy i jego profile

w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych po 2007 roku

napisanej pod kierunkiem dr. hab. Macieja Czerwińskiego, prof. UJ

Przedstawiona do recenzji praca doktorska liczy łącznie 305 stron znormalizowanego wydruku komputerowego. Składa się z czternastu rozdziałów, które poprzedzają uwagi wprowadzające w postaci rozbudowanego Wstępu. Całość dopełnia Zakończenie, obszerna, obejmująca łącznie 227 tytułów anglo-, chorwacko-, serbsko- i polskojęzyczna Bibliografia, po której znajduje się rozwinięte streszczenie w języku polskim oraz streszczenie w języku angielskim. Po nich zamieszczonych jest też sześć obszernych załączników.

Autor monografii obrał sobie za cel zbadanie struktur językowych, które konstytuowały znaczenie Europy w prasie chorwackiej i serbskiej w latach 2007-2017. Uwzględniono w nim korpus składający się łącznie z 19 919 artykułów pochodzących z dwóch chorwackich i dwóch serbskich dzienników (*Večernji list*, *Novi list*, *Politika* oraz *Danas*), których dobór był przez Autora ściśle ustalony (w tym wypadku reprezentatywność mediów pod kątem odmiennych profili ideologicznych oraz wysokość nakładu), a same badania skupiły się na tzw. prasie jakościowej oraz notatkach prasowych.

W obszernym, wprowadzającym do omawianej problematyki Wstępie (s. 5–25) zaprezentowano kwestie związane z analizą dyskursu. Ponieważ taka analiza nie stanowi jednolitej metody badawczej, słusznie zakreślono tu przegląd istotnych dla niniejszej pracy nurtów badawczych. Przedstawiono też pojęcia i narzędzia zastosowane przez Autora w badaniach praktycznych nad analizowanymi tekstami. Te wprowadzające zabiegi niezbędne

były do zarysowania następnie przez mgr. Mirochę w dalszej części Wstępu samej struktury pracy.

Rozdział pierwszy – *Topika europejska w chorwackiej i serbskiej tradycji kulturowej* (s. 25–40) – jest swoistym wprowadzeniem do omawianego tematu. Autor skupia swoją uwagę na kontekście kulturowym konceptu europejskości w tradycji chorwackiej i tradycji serbskiej, słusznie próbując uplasować toposy chorwackie i serbskie na skali od okcydentalizmu do antyokcydentalizmu, opisując widoczne zarówno w Chorwacji, jak i w Serbii mity przedmurza, metafory mostu, toposy tzw. zgniłego Zachodu, czy okcydentalistycznej modernizacji.

Następny, drugi rozdział – *Przegląd literatury* (s. 40-46) – jest zaprezentowaniem zbliżonej tematycznie dotychczasowej literatury naukowej na obrany przez Autora temat, ze szczególnym uwzględnieniem badań nad kulturową historią reprezentacji Bałkanów jako Innego zachodniej Europy, czy badań nad analizą dyskursów o tożsamości europejskiej Chorwacji i Serbii na przełomie XX i XXI wieku (a dokładniej w ostatniej dekadzie XX wieku i pierwszej połowie początkowej dekady XXI wieku).

W rozdziale trzecim dysertacji – *Metodologia* (s. 46–55) – szczegółowo zdefiniowano pojęcia, przedstawiono rozumienie koncepcji korpusu, słów kluczowych, kolokacji, konkordancji i modelu tematycznego, czyli narzędzi używanych w korpusowej analizie dyskursu potrzebnych Autorowi do analizy ogromnych zbiorów danych w dalszej części pracy. Jako naturalne nawiązanie do tego rozdziału należy zaliczyć następny rozdział, czwarty – *Korpus* (s. 55–67) – opisujący analizowany korpus tekstów i przedstawiający kryteria ich doboru, wraz z procedurą próbkowania. Słusznie uwzględniono tu także istotne informacje o funkcjonowaniu prasy w Chorwacji i Serbii, jej odmianach jakościowych i profilach ideologicznych.

Struktura badań nad reprezentacjami Europy w dyskursach medialnych o Europie w Chorwacji i w Serbii została zaprezentowana w następnym, w kolejności piątym rozdziale – *Stale miejsca w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych o Europie* (s. 67–75).

W rozdziale szóstym – *Więcej niż przysłodek? Tłumaczenia i znaczenia leksemu 'Europa' w chorwackim i serbskim* (s. 75–84) – znajdujemy wyjaśnienie istniejących wieloznaczności w tłumaczeniu leksemu Europa na język chorwacki oraz jego potencjalnej polisemii w dyskursach medialnych Chorwacji i Serbii. W rozdziale tym uwzględniono

również problem wykorzystania spersonifikowanych reprezentacji Europy, zwłaszcza tych odnoszących się do Unii Europejskiej.

Następna część pracy – rozdział *Dyskursy o Europie w mediach chorwackich i serbskich 2007-2017 w świetle analizy kolokacji i tematów* (s. 92–104) zawiera ilościową analizę uzyskanego do badań materiału. W wyniku tej analizy oraz klasyfikacji kolokacji słowa kluczowego *Europa / Evropa* i na podstawie rezultatów modelowania tematycznego z powodzeniem udało się Autorowi wyróżnić szereg aspektów semantycznych pojęcia Europy, takich jak: związany z geografią symboliczną aspekt lokatywny, aspekt polityczny, ekonomiczny i aksjologiczny. Zastosowana przez Autora procedura badawcza pozwoliła Mu także zauważyć liczne stałe miejsca chorwackich i serbskich dyskursów o Europie, jak chociażby tematyka związana z migracją, personifikacje Europy, czy przekonanie o pogrążeniu kontynentu w kryzysie. Obserwacja tych stałych dała Autorowi również słuszną podstawę do postawienia hipotez w odniesieniu do różnic w profilowaniu pojęcia zarówno między mediami reprezentującymi odmienne poglądy, jak i będącymi reprezentantami dwóch różnych organizacji państwowych.

W następnym, ósmym rozdziale – *Mapy mentalne Europy w dyskursach chorwackich i serbskich* (s. 104–131) – Autor przechodzi już do szczegółowych badań nad dyskursywną konstrukcją map mentalnych Europy w analizowanych mediach chorwackich i serbskich. Biorąc pod uwagę wskazówki ilościowe dotyczące różnych nazw subregionów europejskich Doktorant poddał je badaniom jakościowym w konkordancjach. Dzięki takiemu podejściu udało się Autorowi sformułować celne hipotezy związane z rzeczywistym uzusem dzienników chorwackich i serbskich, jak chociażby częściowe fiasko chorwackich tożsamościowych projektów z dziedziny geografii symbolicznej.

W aspekcie pojęcia Europy, w rozdziale *Azyl i twierdza. Chorwackie i serbskie dyskursy o Europie i migracji – przykłady i interpretacje* (s. 131–153), szczegółowym badaniom poddano istotną również dla Europy Południowo-Wschodniej problematykę migracyjną, która od wybuchu Arabskiej Wiosny, względnie Arabskiej Wiosny Ludów na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej w 2010 roku, dla Europy od 2011 roku stała się niezwykle kłopotliwa i przez to widoczna w dyskursach medialnych i politycznych. Autorska analiza w zależności od dziennika i jego kraju wydawania słusznie objęła tu różnice w ramowaniu i profilowaniu aktorów tego podtypu dyskursu.

Następny z rozdziałów – *Dzika Europa? Bałkany i Europa Południowo-Wschodnia w chorwackich i serbskich dyskursach o Europie* dotyczy językowych reprezentacji Bałkanów i Europy Południowo-Wschodniej, postrzeganych przede wszystkim przez pryzmat trudnych relacji sąsiedzkich, widocznych również w mediach. Z powodzeniem udało się w tym miejscu Autorowi wskazać funkcjonujące stereotypowe motywy reprezentujące tzw. dyskursy bałkanistyczne.

W kolejnym rozdziale, *Między europeizacją i eurokrają. Polityczny aspekt chorwackiego i serbskiego pojęcia Europy* (s. 166–194) szczególna uwaga Autora skupia się na wynikach autorskich badań nad dyskursywną reprezentacją politycznego aspektu Europy reprezentowaną w prasie chorwackiej i serbskiej. Analizie poddano użycie środków językowych oraz częstotliwość prezentacji politycznych instytucji europejskich. W tej części pracy trafnie zwrócono również uwagę na uwidoczniony w badaniach problem dyskursywnej konstrukcji relacji asymetrii między politycznymi instytucjami europejskimi a Chorwacją i Serbią.

W rozdziale dwunastym – *Europa interesów. Ekonomiczny aspekt chorwackiego i serbskiego pojęcia Europy* (s. 195–210) uwaga Autora skupia się na analizie komponentu ekonomicznego aspektu pojęcia Europy. Uwzględniając wskazówki z modelu tematycznego oraz badanie kolokacji Doktorant z powodzeniem przeprowadził tu rekonstrukcję modelowania relacji lokalnych ekonomii z konceptem Europy jako wspólnego rynku oraz wzorca rozwoju gospodarczego.

Opis podtypów dyskursu pojęcia Europy dopełnia kolejny rozdział – *Europa wartości. Aksjologiczny aspekt pojęcia Europy w dyskursach chorwackich i serbskich* (s. 210–227), w którym Autor, na podstawie przeprowadzonej analizy, poprawnie odnajduje istotny komponent aksjologiczny i trafnie wyciąga wniosek, że tego rodzaju podtyp dyskursu o Europie jest potwierdzeniem przekonania co do teleologicznego, finalnego charakteru europejskich procesów integracyjnych, a jako dowód przedstawia poprawnie zanalizowane metaforyczne ramowanie. Przeprowadzona analiza pozwoliła tu również Autorowi zwrócić uwagę na takie wartości kojarzone z Europą, jak standardy oraz normy prawne. Należy tu też odnotować celną uwagę Doktoranta, iż w aspekcie aksjologicznym pojęcia Europy najistotniejszą różnicą między prasą chorwacką i serbską jest to, że ze zrozumiałych względów ta druga w szerszym stopniu „udziela swoich łamów wypowiedziom przedstawiającym integrację europejską jako wartość dla siebie” (s. 227).

Pracę dopełnia rozdział czternasty – *Kryzys jako przełom czy kryzys jako codzienność: dyskursy o Europie w kryzysie na łamach prasy chorwackiej i serbskiej* (s. 228–238), będący badaniem ewolucji konotacji kryzysowych, przypisywanych pojęciu Europy. Na podstawie przeprowadzonej analizy Autor dochodzi do celnego wniosku, iż narastający kryzys stawał się konotacją europejskości w sposób stopniowy i zaczął być wyraźny pod koniec analizowanego przez Autora materiału, a jego dyskursywnymi wykładnikami są językowe obrazy konfrontacji (i strachu).

Ostatnia część pracy – *Zakończenie* (s. 239–253) – jest zgrabnym, syntetycznym podsumowaniem przeprowadzonej analizy i prawidłowym wyciągnięciem przez Autora wniosków.

Zaprezentowane przez Doktoranta wnikliwe i żmudne wyniki badań są, w moim przekonaniu, niezwykle udaną próbą opisu dyskursu o pojęciu Europy w mediach chorwackich i serbskich. Poszczególne analizy niewątpliwie wpłynęły na wynik końcowy, a to jest osiągnięcie obranego celu. Uważam, że cel, jaki wyznaczył sobie Autor we wstępie monografii został w pełni osiągnięty. Z powodzeniem bowiem przeprowadził analizy różnorodnych aspektów semantycznych pojęcia Europy, które pozwoliły Mu wykazać pewną prawidłowość, a mianowicie to, iż w dyskursie prasy głównonurtowej (tak chorwackiej, jak i serbskiej) pojawiają się tony okcydentalistycznego euroentuzjazmu (przy jednocześnie spotykanych w mediach konserwatywnych odwołaniach do toposu zgniłego Zachodu). Innym istotnym wynikiem badań jest potwierdzenie faktu, iż zróżnicowanie profili ideologicznych analizowanych mediów w Chorwacji jest niewielkie (większe w Serbii – tu, ze względu na trafne włączenie przez Doktoranta do badań opozycyjnego wobec władzy A. Vučića dziennika *Danas*, to zróżnicowanie wydaje się być znaczniejsze) oraz to, iż od 2013 roku Chorwacja jest już członkiem Unii Europejskiej, czyli w odniesieniu do Serbii stykamy się z inną rzeczywistością polityczną i ekonomiczną Zagrzebia.

Monografia jest syntezą żmudnych badań obszernego współczesnego korpusu serbskiego i chorwackiego. Każda z wnikliwie przeprowadzonych analiz poprzedzona jest dogłębną teoretyczną wiedzą wprowadzającą – precyzyjnym umocowaniem teoretycznym, co niewątpliwie wpływa na wiarygodność badań. Zresztą Doktoranta cechuje doskonała znajomość zagadnień językoznawczych, politycznych, historycznych, społecznych i szeregu innych. Cała rozprawa napisana jest z uwzględnieniem dbałości o język. Polszczyzna naukowa, jaką posługuje się Autor w pracy jest na wysokim poziomie i świadczy o doskonałej znajomości terminologii w tej dziedzinie. Podobnie mgr. Mirochę cechuje

doskonała znajomość literatury przedmiotu, która, z uwagi na specyfikę pracy, w zdecydowanej większości jest anglojęzyczna. Zresztą dobrą reprezentacją omawianych kwestii jest właściwie, trafnie dobrana i obszerna literatura.

Monografia jest w zasadzie napisana poprawnie pod względem formalnym. Zdarzają się jednak nieliczne uchybienia w postaci błędów literowych i technicznych [np. na s. 39 – w miejsce „(...) przez Slobodana Milošavicia (...)” powinno być „przez Slobodana Miloševicia”, na s. 38 – w miejsce „W czasach Zimnej Wojny (...)” widziałbym raczej „W czasach zimnej wojny” (taki zapis wspomnianego związku frazeologicznego – pisany małą literą – zaleca chociażby *Wielki słownik ortograficzny PWN* pod redakcją E. Polańskiego, Warszawa 2008), czy znajdująca się na s. 105 konstrukcja „(...) określoną perspektywę i określonych aspekt.”]. Na tej samej stronie błędnie też przypisano miejsce słów Wojciecha Chlebdy – według podanego w pracy przypisu mylnie wskazano stronę 11, a nie, jak powinno być – stronę 10 cytowanego artykułu autora [mowa tu o tekście: W. Chlebda (2002) *Polak przed mentalną mapą świata*, „Etnolingwistyka” 14, 9–26].

Sądzę też, że interesujące (i dające szerszą, pełniejszą perspektywę analizowanych zjawisk) byłoby włączenie do badań również mediów bośniackich i czarnogórskich. Takie dzienniki, jak bośniackie *Dnevni Avaz* i *Oslobođenje* oraz czarnogórskie *Vijesti*, *Antena M* czy *Pobjeda* z pewnością domknęłyby perspektywę oglądu na pojęcie Europy, dopełniając analizowany obraz również w kontekście muzułmańskim (zwłaszcza w Bośni i Hercegowinie) i tzw. „obywatelskim” (w Czarnogórze). Zdaję sobie jednak sprawę, że takie szerokie badania znacznie wykraczają poza ramy rozprawy doktorskiej i powinny być raczej przeprowadzone przez szerszy zespół badaczy.

Drobne niedociągnięcia i uchybienia, których wskazanie należy do obowiązków recenzenta, absolutnie nie obniżają merytorycznej wartości rozprawy. Warto je jednak mieć na uwadze w dalszej twórczości naukowej. Sądzę też, że po poprawkach redakcyjnych rozprawa powinna zostać opublikowana.

Powyższe uwagi jednak w żaden sposób nie stanowią zarzutów, które wpływałyby na ocenę rozprawy, dlatego w konkluzji stwierdzam, że rozprawa doktorska Pana mgr. Piotra Mirochy *Pojęcie Europy i jego profile w chorwackich i serbskich dyskursach medialnych po 2007 roku* jest niewątpliwie niezwykle interesującym, poznawczym, a przede wszystkim nowatorskim wkładem do badanej problematyki i wnosi istotną wiedzę. Z uwagi też na jej niezaprzeczalną wartość naukową wnoszę o jej wyróżnienie.

W myśl tego, co powyżej jednoznacznie stwierdzam, że rozprawa Pana mgr. Piotra Mirochy spełnia warunki określone w art. 13. 1. ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz w pełni odpowiada wymogom i warunkom stawianym pracom doktorskim. Równocześnie wnoszę o dopuszczenie Doktoranta do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

dr hab. Robert Bońkowski, prof. UŚ